

Betekenaar en genot of omgekeerd?

Een vraag naar aanleiding van een lezing van het XXste seminarie

Rudi Loontjens

Inleiding

Wat ik U vandaag zal pogen uiteen te zetten, is van de orde van een work in progress. Het is een neerslag van een steeds onafgewerkte lezing en van een voort-durend denken "à plusieurs plus Un" over het twintigste seminarie.

Ik zal proberen om een omkering in het denken van Lacan te ontvouwen, een kentering die een logisch gevolg is van zijn onderwijs dat de weg bewandelt vertrekkende vanuit het imaginaire, over het symbolische, naar het reële.

Op deze weg, zullen de concepten die nauw met deze consistenties verband houden logischerwijs ook een ander plaats en waarde toebedeeld krijgen. Vandaag licht ik er twee uit die naar mijn mening, net als op de as van de inwisselbaarheid in het L-schema, van plaats geruild hebben: deze van de betekenaar en van het genot.

(En) Corpus

Het twintigste seminarie wordt vandaag gezien als de lessenreeks die het lacaniaanse veld heeft hertekend.

Het is een breukvlak tussen de kliniek van de betekenaar ergo het symbolische en de kliniek van het genot ergo het reële. Waar Lacan voorheen in zijn seminaries die men betitelt als zijn eerste kliniek de postfreudianen het symbolische vuur aan de imaginaire schenen legde, toont hij zich vanaf dit seminarie een voorvechter van het reële.

Dit reële krijgt pas vanaf deze jaargang (1972-1973) zijn volle consistentie, terwijl het voorheen de sfeer was die uit de boot viel, als datgene dat noch imaginair, noch symbolisch kon omkaderd worden. Het was dat, wat niet onder woorden kon gebracht worden.

Vanaf dit seminarie krijgt het reële een ander statuut naast het reeds bestaande. Het is niet meer enkel het gat in het weten in de betekenaarsketting, dat symbolisch en imaginair omwald dient te worden en waartegen het subject geen verweer heeft. Het wordt vanaf dat moment een evenwaardige cirkel die het subject van het spreekwezen uitmaakt.

Vanaf dit punt zal het reële, een cirkel zijn, naast die van het symbolische en het imaginaire, die door het symptoom in het subject van het onbewuste verknoopt wordt.

Zo ook voor het genot : waar het genot door Lacan in een eerste tijd enkel negatief gedefinieerd wordt als een *niet* of *niet enkel* lust, bevrediging of verlangen, maar als *iets Anders*, poneert Lacan het genot als concept, dat steeds minstens dubbel is.

Of anders: waar in de eerste periode de Ander als symbolische grootmacht de plak van de norm zwaait waaraan het subject zich conformeert via de identificatie met een *semblant* (cf. het matheem I(A)) om het genot in cultuur te brengen, zal in de tweede periode het geünificeerde genot van de Un de vertrekbasis zijn om via de seksuering in een referentie naar de fallus naar de Ander uit te reiken.

In het eerste geval hebben we dus het freudiaanse schema van het kind dat leert zich te identificeren aan het ideaal van de fallus dat hem via de Ander wordt aangereikt. De Ander maakt via de betekenaar aan het kind duidelijk hoe het zich moet gedragen om gezien te worden als een jongen of een meisje om aldus het genot te lokaliseren.

Dit is de lacaniaanse kliniek van de retour à Freudie ten volle gekristalliseerd wordt in het derde en vierde seminarie, waar Lacan de Oedipus herschrijft in de vadermetafoor om hem vanuit het imaginaire van het post-freudianisme terug in ere te herstellen door hem in het symbolische te trekken.

Vanuit de Ander wordt er aan het kind een plaats toegekend die hem inschrijft in de norm of norm-a-liteit van de vader. In deze operatie van het zich inschrijven onder een betekenaar is er een verlies, dat maakt dat niet alles tot verlangen verwordt, maar dat er een rest aan genot overblijft. Deze rest, materialiseert lacan later in zijn elfde seminarie als l'objet a, plus-de-jouir, cause du désir.

In het tweede geval wordt er van het genot vertrokken om een Ander te construeren door het genot van de Un op te offeren voor een seksueel genot dat getekend is door de betekenaar. Lacan zal het als volgt zeggen : "L'être, c'est la jouissance du corps comme tel, c'est-à-dire comme asexué"¹. La Jouissance en tant que sexuelle, est phallique.²

Het genot an sich, la jouissance du corps comme tel, het geünificeerde genot van de Un op niveau van het zijn van het niet geseksueerde wezen, wordt opgegeven voor een genot dat betekend wordt door een betekenaar, deze van de fallus, waartegenover het subject zich positioneert in een seksuele positie.

Deze omkering of eerder in het denken van Lacan over het genot of eerder, dit voorbijgaan aan de Oedipus via de seksuering. is naar mijn mening dan ook een logisch gevolg van de conceptie van de Ander, die in een eerste tijd geponeerd wordt als de schat van betekenaars, waar het kind zich naar moet richten om een plaats toegediend te krijgen, zoals Lacan het uittekent op zijn graf.

¹ Lacan, J. Le Séminaire, Livre XX, Encore, Paris, Seuil, 1975, p. 15

² Ibidem, p.14.

Deze Ander zal gaandeweg, samen met de teloorgang van de vaderfiguur aan het genot ten onder gaan.

Het gaat er dus niet meer om het genot te lokaliseren met behulp van de betekenaars die door de Ander worden aangereikt, zoals de Naam-van-de-Vader en de Fallus.

Elk subject moet, vertrekkende van een alomvattend genot naar de Ander uitreiken, via de seksuering.

Deze twee tijden staan echter niet op zich, zoals vaak wordt gesteld, ze vloeien in elkaar over en zijn twee verschillende hellingen van dezelfde kliniek. Het zijn twee zijden van dezelfde klinische medaille.

Het is dus geen zaligverklaring van het genot, die het symbolische in de vergeetput duwt, maar het is een koppelen van beide concepten aan elkaar.

Het is deze koppeling die uiteindelijk plaats maakt voor de borromeaanse verknoping, waar Lacan duidelijk maakt dat de freudiaanse Oedipus nog steeds een plaats verdient in zijn herdenking van diens veld.

Enkele citaten ter herinnering van deze:

Bij Freud blijven de drie [ringen van het Reële, Imaginaire en Symbolische] niet samen, ze liggen enkel op elkaar. Wat heeft dan gedaan? Hij heeft er een ring aan toegevoegd, die de drie op drift geslagen consistenties verknoot. Die vierde consistentie noemt hij de psychische realiteit. [...] Dat is het Oedipuscomplex. [...] Het oedipuscomplex moet daarom nog niet verworpen worden. Het is impliciet in de knoop zoals ik hem teken, zoals hij de drie op minieme manier verknoot."³

Of nog anders : : "De vierde [ring] [...] is het sinthoom. Het is ook de Vader, voor zover dat *perversion*, slechts *Père-version* [Vaderversie] wil zeggen en dat de Vader uiteindelijk slechts een symptoom is, of een sinthoom. [...] Het oedipuscomplex is op zich slechts een symptoom. Het is voor zover de Naam-van-de-Vader ook de Vader van de naam is, dat alles samenblijft, wat het symptoom niet minder noodzakelijk maakt."⁴

De twee zijden van dezelfde medaille, worden door Lacan in het twintigste seminarie als volgt bepaald:

"Le signifiant, c'est la cause de la jouissance. Le signifiant c'est ce qui fait halte à la jouissance."⁵

³ Lacan, J., Le Séminaire, Livre XXII, o.c. in *Ornicar?* nr. 3, schema op p. 96, figuur 4, citaat op p. 103, (eigen vertaling). Voor een gelijkschakeling tussen de freudiaanse Oedipus en de lacaniaanse Naam-van-de-Vader: ibidem p.99.

⁴ Lacan, J., Le Séminaire, Livre XXIII, Le Sinthome, onuitgegeven, les van 18 november 1975, in *Ornicar?*, nr.6, p. 9. Eigen vertaling.

⁵ Lacan, Le Séminaire, Livre XX, Op. Cit., p.26

De betekenaar veroorzaakt het genot en roept het een halt toe. Om dit te begrijpen, moeten we dus voorgaande evolutie in het denken van Lacan vatten.

Het laatste blijkt geen problemen op te leveren om te denken: de betekenaar is de dood van het ding; door de intrede in het symbolische, wordt het genot in cultuur gebracht. Om te *kunnen* genieten, moet het subject het genot opgeven, het genot van de Un, dat bijvoorbeeld de autist kenmerkt: het onbewerkte, ongebreidelde *jouissance masturbatoire de l'idiot* om Lacan te parafraseren.

Maar, zeggen dat de betekenaar het genot veroorzaakt, blijkt niet zo eenvoudig te vatten.

Lacan legt ons uit dat dat het subject, opdat hij zou kunnen genieten, langs de fallische betekenaar moet passeren in de seksuering. Het genot verwordt pas tot genieten, als het gefalliciseerd is. Opdat het subject van een Ander zou kunnen genieten moet le *jouissance du corps comme tel comme asexué* verworden tot *jouissance phallique*.

Het genot is dan niet meer het genot van het lichaam op zich, maar genieten van een deel van het lichaam van de Ander. Dit is pas mogelijk als dit lichaam betekend is, door de moeie van de betekenaar wordt gedraaid om het te doen ex-isteren:

Un corps, cela ce jouit. Cela ne ce jouit que de le corporiser de façon signifiante.⁶

Sans le signifiant, comment même aborder cette partie du corps ? Comment, sans le signifiant, centrer ce quelque chose qui, de la jouissance, est la cause matérielle ?

Om dit te situeren lijkt het mij dan ook interessant om aan te tonen wat er gebeurt bij een subject dat het lichaam niet betekent door de fallus, zoals dit het geval is bij de schizofrenie.

Bij de schizofreen geniet het subject niet, en nog minder van een deel van het lichaam van de Ander. Het lichaam van de schizofreen ex-isteert niet, is van de orde van het zijn. Vandaar dat het juist binnen deze klinische categorie is, dat we een fenomeen zoals automutilatie terugvinden.

In dit verband is de betekenaar 'mutilatie' trouwens niet op zijn plaats, vermits er geen lichaam is dat kan gemutileerd worden. In tegendeel, de zogeheten automutilatie is een verwoede poging van het psychotische subject dat overgeleverd is aan een allesomvattend genot om zijn lichaam te doen ex-isteren buiten de fallus om via de snede, het bloed en de aaneenschakeling van littekens die het genot te lokaliseren in een reële erogene zone moet lokaliseren.

⁶ Lacan, J., Le Séminaire Livre XX, Op. Cit, p. 26.

Besluit

Het onderscheid dat wordt gemaakt tussen de eerste kliniek van Lacan, deze van betekenaar en de tweede die er een van genot zou zijn blijkt dus een triviale differentiatie te zijn.

De introductie van het genot in het laatste onderwijs betekent geen breuk met de kliniek van de betekenaar, maar een koppeling van beide concepten aan elkaar.

Zonder genot geen betekenaar, zonder symbolische geen seksueel genieten. Het laatste onderwijs is dus geen wegvlakken van de kliniek van de Naam-van-de-Vader, maar gaat eraan voorbij.

De seksuering wordt als derde term geïntroduceerd in de wording van het subject, naast de mortifiëring van het ding door de betekenaar en de castratie van de Ander door de fallus.

De vraag betekenaar en genot of omgekeerd, is dus een verkeerde vraag, is een vraag zoals deze van de kip en het ei, vermits vanaf dit seminarie duidelijk wordt gemaakt dat de betekenaar maakt dat het genot aan banden wordt gelegd, en terwijl het tegelijkertijd mogelijk wordt gemaakt.

Spreeken van de kliniek van de betekenaar in een eerste tijd, tegenover de kliniek van het genot in een tweede tijd is dus volledig naast de kwestie. Beiden zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden en zijn impliciet aan een psychoanalytische kliniek, ethiek en finaliteit van diens kuur.

Gent, 01/06/2002